

Commemoration of Taras Shevchenko on Ukrainian Lands at the Turn of the 19th and 20th Centuries (According to the Materials of «Kievskaya starina»)

UDC: 94: 323.1 (477) «1882/1906» (092) Киевская старина

DOI: <https://doi.org/10.15421/172404>**Voronov Viktor**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7807-5684>, vi_voronov@ukr.net*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The importance of the topic is conditioned by the necessity to investigate some facts of the establishment of commemorative traditions to honour Taras Shevchenko. The author analyses the content of various sources, including periodical materials that have been published during the first decades after the death of Taras Shevchenko. The magazine «Kievskaya starina» at the turn of XIX–XX centuries became one of the periodicals, which covered the initial stage of commemorative practices dedicated to T. Shevchenko quite vividly and fully. A complete and quite revealing collection of thematic publications including articles and notes, review materials of regional periodicals requires special attention and a special scientific study.

The purpose of the study is to establish the features of the main forms, methods and ways of Taras Shevchenko commemoration Taras Shevchenko on Ukrainian lands as part of two empires during the late XIX and early XX centuries based on the materials published on the pages of the «Kievskaya starina» magazine.

As a results, analyzing thematic materials on the pages of the «Kievskaya starina» magazine, the author singles out the main forms, ways and methods of Taras Shevchenko commemoration in Ukrainian lands at the turn of two centuries. These can include publications and reprints of Kobzar's works in periodicals, publication of sources for the reconstruction of the biography of a prominent Ukrainian, memories of his contemporaries, materials of correspondence with various respondents. Some special ways of T. Shevchenko commemoration in «Kievskaya Starina» were collection and popularization in printed form of folk tales and legends about the poet. This also includes highlighting the commemoration in the form of memorial services performed during 1895–1906 in various parts of Ukraine, creative literature and art evenings, concerts, various events to popularize his works, as well as initiatives to build a monument to Taras Shevchenko, organizing fundraising for this and informing the public about the state of affairs regarding the implementation of these ideas and projects. The author established that the magazine contains more than 60 publications about T. Shevchenko, which have a commemorative content.

Conclusions allow us to determine the important role of «Kievskaya starina» in the process of recording and spreading information about commemorative practices in honour of Taras Shevchenko on Ukrainian lands as part of two empires at the end of the XIX and the beginning of the XX centuries. The importance of the activity of the magazine's editorial board within this direction and, in particular, the participation in the publication of such materials of its head Volodymyr Naumenko is also established.

Keywords: historiographical tradition, intellectual history, commemorative practices, Taras Shevchenko, «Kievskaya starina», historical memory, «Ukrainian National Renaissance», Shevchenko studies

Комеморація Тараса Шевченка на українських землях на рубежі XIX – XX ст. (за матеріалами «Киевской старини»)

Воронов Віктор*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Анотація

Актуальність теми зумовлена тим, що окремі факти й особливості започаткування традицій вшанування пам'яті Тараса Шевченка, зокрема протягом перших десятиліть після його смерті, потребують подальшого дослідження саме на рівні аналізу змісту різноманітних джерельних комплексів, серед яких особливе місце посідають матеріали періодики. Часопис «Киевская старина» на рубежі XIX – XX ст. став одним із періодичних видань, на сторінках яких досить яскраво й повно відбився початковий етап складання комеморативних практик, присвячених Т. Шевченку. Цілісний і досить показовий конволут тематичних публікацій у вигляді статей і заміток, оглядів матеріалів регіональної періодики потребує окремої уваги і спеціального поглибленого наукового вивчення.

Метою дослідження є встановлення особливостей головних форм, методів і способів комеморації Тараса Шевченка на українських землях у складі двох імперій протягом кінця XIX – початку XX ст. за матеріалами публікацій на сторінках часопису «Киевская старина».

Результати статті зводяться до того, що на основі аналізу тематичних матеріалів на сторінках часопису «Киевская старина» можна виокремити головні форми, способи й методи вшанування пам'яті Тараса Шевченка на українських землях рубежу двох століть. До них можуть бути віднесені видання й перевидання творів Кобзаря на шпальтах періодичного органу, публікація джерел до реконструкції біографії визначного українця, спогадів про нього сучасників, матеріалів листування з різними респондентами. Окремими способами комеморації стосовно Т. Шевченка, яким приділялась спеціальна увага редакцією видання, стали збирання й популяризація в друкованому вигляді народних переказів і легенд про поета, висвітлення особливостей вшанування його пам'яті протягом 1895 – 1906 рр. в різних частинах України у вигляді поминальних панахид, творчих літературно-мистецьких вечорів, концертів, різних заходів з популяризації його творів, а також висунення ініціатив щодо спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку, організація збору коштів для цього та інформування широких кіл громадськості про стан справ щодо реалізації цих ідей і проєктів. Встановлено, що в часописі налічується близько 60 публікацій про Т. Шевченка, які мають комеморативний зміст.

Зроблено висновки щодо вагомості ролі «Киевской старини» у процесі фіксації й поширення інформації про комеморативні практики, спрямовані на увічнення пам'яті про Тараса Шевченка на українських землях у складі двох імперій наприкінці XIX – на початку XX ст. Установлено значення діяльності редколегії часопису в межах цього напрямку й зокрема участь в оприлюдненні таких матеріалів її очільника Володимира Науменка.

Ключові слова: історіографічна традиція, інтелектуальна історія, комеморативні практики, Тарас Шевченко, «Киевская старина», історична пам'ять, «Українське Національне Відродження», шевченкіана

Стаття надійшла / Article arrived: 30.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 29.02.2024

Вступ.

Постановка проблеми. Часопис «Киевская старина» – змістовне комплексне наративне джерело, які містить інформацію з багатьох проблем, тем, аспектів і сюжетів історії України. На його сторінках вперше побачили світ багато важливих наукових праць з історії, мовознавства й літературознавства, твори відомих українських поетів і письменників, археографічні публікації, критичні огляди, статті й замітки. Шевченкіана належить до тих тем, яка практично наскрізно проходить через усі номери часопису і може вважатися цільною й вагомою з наукової точки зору складовою та одночасно важливим внеском у вивчення біографії та багатогранної діяльності Кобзаря. Окремим аспектом шевченкіани на сторінках «Киевской старины» зовсім небезпідставно стала постійна увага її дописувачів та редколегії до інформації про методи й способи вшанування громадськістю пам'яті про видатного поета й художника, тобто долучення до поступового формування своєрідних комеморативних практик на його честь. Цілком можна констатувати, що часопис перебував біля витоків формування шевченкіани як окремого тематичного напрямку в українській історіографії й зокрема фіксації особливостей процесу комеморації Тараса Шевченка в історичній пам'яті та суспільній свідомості українців на її початковому етапі. Величезний творчий доробок найбільш відомого українського поета XIX ст., його вплив на різноманітні історичні процеси, зокрема на формування української ідентичності й націотворення загалом без сумніву належать до числа важливих і актуальних наукових тем. З огляду на це та на ряд інших факторів, комплекс тематичних матеріалів про способи й методи вшанування Тараса Шевченка українською громадськістю на рубежі XIX – XX ст., опублікованих на сторінках «Киевской старины», цілком заслуговує на спеціальний науковий аналіз.

Певною мірою на актуалізацію теми впливає й **стан її історіографічної розробки**. Однією з перших за часом появи спеціальних статейних публікацій, присвячених характеристиці особливостей вшанування народом пам'яті про Тараса Шевченка наприкінці XIX – на початку XX ст., стала праця П. Білика (Білик, 1939). У межах наявної історіографічної традиції з теми обов'язково варто згадати вміщену на сторінках тематичного шевченкознавчого видання публікацію Н. Василенко під назвою «Літопис літературно-мистецьких подій та свят пам'яті Тараса Шевченка у Катеринославі» (Василенко, 2008). Протягом останніх двох десятиліть у межах вітчизняної історіографічної традиції друком з'явилося декілька статей, написаних на матеріалах окремих періодичних видань і присвячених вшануванню українського Кобзаря протягом окресленого вище хронологічного періоду. Зокрема у статті черкаського дослідника Василя Мельниченка

йдеться про публікації в журналі «Рідний край» за 1906 – 1911 рр., які стосуються вшанування пам'яті Т. Шевченка (Мельниченко, 2005). Ним же спільно з Ольгою Дулгеровою були стисло проаналізовані матеріали української преси початку XX ст. щодо репрезентації в ній особливостей вшанування поета українським селянством у той час (Мельниченко, & Дулгерова, 2005). Василь Габор проаналізував шевченкознавчі матеріали на сторінках львівської газети «Основа» за 1870 – 1872 рр. (Габор, 2012). Сучасна українська дослідниця Інна Старовойтенко залучила матеріали газети «Рада» за 1907 та 1908 рр. для реконструкції перебігу окремих пам'ятних Шевченківських заходів (Старовойтенко, 2015).

На досить вагоме місце в межах історіографічної традиції з теми заслуговує ґрунтовна статейна публікація відомого сучасного українського історика Сергія Світленка, написана на репрезентативному комплексі архівних та опублікованих джерел і присвячена вшануванню пам'яті Тараса Шевченка на Придніпров'ї (Світленко, 2023а). Ще одна змістовна публікація цього ж автора стосується аналізу діяльності українських громадських осередків Одеси протягом останньої чверті XIX – початку XX ст. з відзначення шевченківських роковин (Світленко, 2023b). Варто також особливо виокремити узагальнювальну публікацію О. М. Розумного «Комеморативні практики, присвячені Т. Г. Шевченку, та їх роль у формуванні національної свідомості українців (друга половина XIX – початок XX століття)» (Розумний, 2013).

Зі стислого історіографічного огляду загалом можна констатувати, що комплексне аналітичне дослідження матеріалів «Киевской старины», присвячених комеморації Тараса Шевченка, поки що не здійснювалось. Певним винятком можна вважати невеликі екскурси в аналіз публікацій з шевченкознавчими сюжетами в «Киевской старине», які можна знайти на сторінках змістовного монографічного дослідження Марини Палієнко про цей насправді непересічний та багато в чому знаковий історичний часопис (Палієнко, 2006).

Тому **метою цієї статті** є встановлення особливостей головних форм, методів і способів комеморації Тараса Шевченка на українських землях у складі двох імперій наприкінці XIX – на початку XX ст. за матеріалами публікацій у часописі «Киевская старина».

Основу джерельної бази статті склали власне самі публікації в часописі, які безпосередньо стосуються характеристики заходів і способів вшанування Тараса Шевченка в містах, містечках і селах України на рубежі двох століть до моменту остаточної сакралізації в народній свідомості образу українського Кобзаря, яка відбулася з нагоди відзначання 50-річчя з дня його смерті (1911 р.) та 100-річчя від народження (1914 р.). Окремими її

складовими також стали історіографічні джерела, представлені спеціальними публікаціями сучасних дослідників, прямо дотичними до теми статті.

Результати дослідження.

Одним із перших способів вшанування пам'яті про Тараса Шевченка в «Киевской старине» стало збирання й публікація на сторінках часопису народних переказів і легенд про нього. Скажімо, автор замітки «Погляд народу на Шевченка» підкреслив, що звичайні українці часто уподібнюють Кобзаря видатним фольклорним героям доби козаччини (Морозенкові, Нечаєві, Палієві), вважають його чародієм-характерником, який робив усе, щоб захистити простих людей. При цьому, згідно з автором, народ переважно думає, що жив Т. Шевченко дуже давно, а в різних частинах України про нього побутують та поширюються дещо відмінні усні перекази. Зокрема люди вірять, що поблизу Канева поховали не Т. Шевченка, а когось іншого, а сам він ще довго жив, допомагаючи бідним людям та захищаючи їх від панської сваволі. Автор замітки більш детально зафіксував оповідь одного селянина із села Гусакова Звенигородського повіту, який, за його словами, розповідав про Шевченка, «як про Кармелюка» (Смоктий, 1882, с. 371-373).

Відомий український етнограф та археолог Микола Біляшівський у 1894 р. на сторінках часопису опублікував оповіді старожилів села Пекарів, розташованого неподалік місця поховання Тараса Шевченка поблизу Канева. Практично всі опитані ним респонденти (Василь Галушковський, дід Мусій Селюк, Микола Кириляк, Вакула Пархоменко та ін.) в один голос говорили про унікальні магічні властивості Т. Шевченка, про беззастережне відстоювання ним народних прав. При цьому автор наголосив, що «Шевченко-поет, Шевченко-художник мало цікавлять народ; вся його увага звернена на Шевченка-людину, на те, чим жила ця людина» (Беляшевський, 1894, с. 173).

Ще в одній публікації переказуються чутки, які нуртували серед селян щодо того, що Т. Шевченко не помер, а виїхав за кордон і звідти продовжував підтримувати українське селянство. Потім він нібито приїздив в Україну і відвідував батьківську хату. До речі, не зазначений у замітці автор (імовірно, це був редактор часопису Володимир Науменко) припустив, що селяни могли сплутати Т. Шевченка з Олександром Кониським, який, збираючи матеріали для біографії Кобзаря, відвідував малу батьківщину останнього (Шевченко в народных рассказах, 1896, с. 51-52). Подібний характер має замітка М. Васильєва, надіслана до редакції часопису з Єлисаветграду. Автор констатував, що наприкінці XIX ст. серед місцевих селян ширилися чутки, що Т. Шевченко ніби довгий час жив в Англії, але одного разу приїхав до рідної Кирилівки під іменем Михайла Адамовича Кречмера, причому місцевими старожилами був упізнаний, як

«той самий пан», що декілька днів перебував у цих місцях ще в 1858 р. (Васильєв, 1900, с. 141-143).

Усі згадані публікації в «Киевской старине» без сумніву можуть вважатися фіксацією в часописі спроб певної міфологізації й сакралізації образу Тараса Шевченка українським народом протягом перших десятиліть після його смерті. Наведені в них факти переконливо свідчать про те, що це був специфічний народний спосіб і метод увічнення пам'яті про Кобзаря, наочно відтворений на сторінках часопису.

Згідно з проведенням аналізом матеріалів «Киевской старины» можна констатувати, що лише починаючи з 1895 р. у часописі стали фіксуватися більш типові комеморативні практики щодо Т. Шевченка, за рахунок регулярного уміщення на його сторінках невеликих тематичних заміток, присвячених увічненню образу Кобзаря, вшануванню його пам'яті під час влаштування й проведення поетичних і музичних вечорів, поминальних панахид і молебнів, акцій зі збору коштів на створення пам'ятників поетові, різноманітних інших заходів, орієнтованих на більш широкі народні верстви. Зрозуміло, що подібні заходи мали місце і в попередні десятиліття після смерті Т. Шевченка, однак інформація про них чомусь практично не відтворювалася на сторінках номерів «Киевской старины» перших майже 15 років її існування. Найбільш ранньою серед них стала публікація під назвою «Вечір у пам'ять Т. Г. Шевченка» без зазначення авторства (Вечер в память Т. Г. Шевченка, 1895, с. 119-120). Загалом за нашими підрахунками протягом 1895–1906 рр. на сторінках часопису було опубліковано близько 60 таких публікацій комеморативного змісту. Протягом зазначеного проміжку вони з'являлися в часописі регулярно. Авторство щодо переважної більшості з них у текстах не зазначене. Нам вдалося з'ясувати, що значну частину таких заміток опублікував Володимир Науменко (на той час редактор часопису, спираючись на матеріали місцевої періодици, або на основі дописів кореспондентів з місць до редакції часопису). Напевно саме йому належала ініціатива регулярного висвітлення цього шевченкознавчого сюжету в часописі. Практично всі вони вміщені у другому відділі «Киевской старины». Досить показово, що назва п'яти таких тематичних публікацій розпочинається зі слів «Вечір у пам'ять...», а ще шести – «Вшанування пам'яті...».

Напевно найбільш змістовними серед таких тематичних публікацій є своєрідні дайджести з текстів опублікованих у інших регіональних періодичних виданнях заміток про вшанування пам'яті Тараса Шевченка не лише в містах Російської імперії, а й поза її межами. Зокрема до географічної номенклатури у назвах публікацій входять обидві російські імперські столиці, найбільші тодішні українські міста Київ, Катеринослав, Харків, Херсон,

Полтава, Чернігів, Одеса, Севастополь, російські Ставрополь, Катеринодар, Єкатеринбург і Томськ, окремі міста Галичини, які в той час перебували у складі Австро-Угорської імперії (Львів, Калуш, Стрий та ін.), і навіть досить далеко зарубіжжя, зокрема Відень, Лондон та ін. Серед періодичних видань, матеріали яких використовувалися для формування тексту таких тематичних заміток у часописі, слід вказати «Кубанские областные ведомости», львівську газету «Руслан», херсонську «Юг», катеринославську «Приднепровский край», ялтинську «Крымский курьер», видання з Південної Пальмири «Одесские новости», «Одесский листок» та «Южное обозрение», харківську «Южный край», ставропольську «Северный Кавказ» і навіть герценівський «Колокол».

Аналіз цих матеріалів «Киевской старины» дозволяє констатувати, що своєрідна традиція обов'язкового щорічного вшанування пам'яті Тараса Шевченка і в Російській, і в Австро-Угорській імперіях набула ознак певної композиційної завершеності саме наприкінці XIX – на початку XX ст. Вона перетворилася на своєрідний ритуал з чіткою послідовністю заходів і дій, орієнтованих на залучення широких кіл громадськості. У межах цього специфічного комеморативного ритуалу традиційно відправлялися панахиди на честь Кобзаря, проводилися наукові й публічні читання, влаштовувалися літературно-мистецькі вечори, під час яких декламувалися вірші Т. Шевченка, виконувалися пісні на його слова, організовувалися виступи бандуристів, інколи навіть мало місце виконання танцювальних номерів. При цьому відповідним чином оформлювалися приміщення і сцена, де відбувалося дійство, що, без сумніву, справляло непересічне враження на переважну більшість його учасників.

Переконливим доказом на користь попередньої тези можуть слугувати численні матеріали тодішньої центральної та регіональної періодики, на сторінках якої регулярно публікувалася інформація про відповідні заходи, присвячені Тарасу Шевченку. До організації й проведення таких заходів зазвичай були причетні вчені, літературно- й мистецтвознавці, громадські діячі та діячі культури, широкі кола артистичної спільноти, як фахової, так і любительської. Та все ж насправді у той час всі ці заходи перш за все відповідали запитам та уподобанням широких кіл громадськості.

Зовсім не випадково інформаційні повідомлення про такі заходи часто передруковувалися (повністю або в скороченому варіанті) після першої їх появи у регіональних газетах та журналах на сторінках центральної періодики. Адже за рахунок цього поступово формувалися традиції вшанування пам'яті Тараса Шевченка, поступово набуваючи ідентичних ознак в обох частинах України, що входили до складу

двох різних імперій. Зокрема в цьому контексті перш за все звертають на себе увагу тематичні огляди регіональної преси, періодично вміщувані в журналі «Киевская старина». Знаменно, що переважна більшість публікацій, присвячених вшануванню пам'яті Тараса Шевченка, з'являлася друком у періодиці в останніх числах лютого – в першій половині березня за юліанським календарем, коли й тривали «шевченківські дні» на ознаменування роковин одночасно і з дня його народження, і з часу смерті. Насправді на практиці подібні заходи могли влаштовуватися і в інші хронологічні проміжки календарного року. У періодиці фактично можна знайти своєрідну перекличку з елементами звітування про рівень організації таких вечорів пам'яті Т. Шевченка та окреслення їх впливу на суспільну свідомість широких народних мас. При цьому проводилися такі заходи не тільки в найбільших містах, а й в окремих містечках і селах.

Наприклад, один із таких вечорів пам'яті поета відбувся в Києві за дещо різними даними 12 або 13 квітня 1895 р. Інформація про нього спочатку була подана в декількох київських виданнях, причому вона відрізнялася окремими деталями. Згодом вона була передрукована в «Киевской старине». Загалом авторами заміток підкреслювалось ретельне й продумане облаштування приміщення, в якому відбувся вечір: гіпсовий бюст поета, ескізи відомого художника М. О. Мікешина до творів Т. Шевченка, ним же виконаний портрет Кобзаря. У концертній програмі виступило декілька відомих артистів і співаків (Жданов, Варзар, Решетнікова, Чубинська, Мухіна, Резніченко), співав народний хор, звучали музичні твори Лисенка, Гордєєва, Козаченка і Сичова (Вечер в память Т. Г. Шевченка, 1895, с. 119-120).

Як свідчать матеріали «Киевской старины», масові заходи по вшануванню поета в обох імперіях мали місце в 1899 р. Своєрідний звіт про них за матеріалами місцевої періодики можна знайти в публікації часопису. За його даними в багатьох містах Російської імперії (Санкт-Петербург, Катеринодар, Симферополь, Ашгабад та ін.) 26 лютого відбулися панахиди в пам'ять про Т. Шевченка. Протягом березня також були проведені пам'ятні вечори. Зокрема в Полтаві 13 березня у залі губернського земства лунали твори Т. Шевченка, співав чоловічий хор; в Одесі у цей же день у залі літературно-артистичного товариства було зачитано доповідь відомого історика А. І. Маркевича про значення поезії Т. Шевченка та виконані його твори, покладені на музику. Подібні заходи були проведені в галицьких містах (Львові, Коломиї, Стрию, Тернополі та ін.) (Поминки Т. Г. Шевченка, 1899, с. 17-19).

Цікавий матеріал можна знайти в замітці «Народне свято у Львові на честь Т. Г. Шевченка». У ній йдеться про те, що 14 травня 1899 р. товариство «Просвіта» влаштувало в місті добродійний концерт

пам'яті українського поета до 38-ї річниці з моменту його смерті. Згідно з матеріалом, особливо знаковими в його рамках стали публічні лекції-бесіди місцевого історика Романчука про політичну історію Русі та емоційний виступ перед публікою В. Левицького (Народный праздник, 1899, с. 12-13).

В іншій замітці «Киевской старины» з посиланням на львівську газету «Руслан» йдеться про влаштування концерту, присвяченого пам'яті Т. Шевченка, який відбувся 24 січня 1900 р. в Народному домі та був організований Товариством руських ремісників «Зоря». З приводу особливостей влаштування заходу повідомляється, що під час нього виступив голова товариства Нагірний, потім у супроводі 12 дітей виконував твори на вірші поета лірник Губчак. Сам концерт пройшов з надзвичайним успіхом, але автор повідомлення про нього зазначив, що наприкінці заходу лунали вигуки «представників староруської партії» під час виконання «української національної пісні» (Концерт львовских ремесленников, 1900, с. 154-155).

Своєрідний стислий звіт про вшанування Т. Г. Шевченка можна знайти в книзі 5 часопису за 1900 р. Там зокрема зазначена інформація про заходи, присвячені Т. Шевченку в багатьох містах і містечках піддавстрійської України (Львів, Станіславів, Тернопіль, Чернівці та ін.). Детальніше поданий опис вечора або точніше «вокально-літературно-музичного концерту» в Полтаві, влаштованого 19 березня у приміщенні губернської управи (інформація запозичена з регіонального журналу «Жизнь и искусство»). Окремо автор замітки, цитованої в редакційному огляді «Киевской старины» зупинився на описі сцени, далі подав інформацію про перебіг концерту. Особливо ним було виокремлено хоровий спів під управлінням Юрьєва-Псковця («Заповіт», «Туман хвилями лягає» та ін.). Окремі номери були виконані «з великою одухотвореністю», «покривалися оглушливими аплодистемтами» (особливо це стосувалося виконання співачкою М. Одинцевич музичних творів Миколи Лисенка на слова Т. Шевченка). Однак, на думку, на жаль, не зазначеного у статті автора, переважна більшість номерів сольного співу насправді все ж були слабкі за виконанням (Чествование памяти Т. Г. Шевченка, 1900b, с. 87-90).

Під такою ж назвою в «Киевской старине» за 1900 р. були опубліковані ще дві редакторські замітки. В одній з них вміщена інформація про заходи щодо вшанування Т. Шевченка в Галичині (Миколаєві над Дністром, Коломиї, Бережанах), а також у Чернівцях та Самборі. Більш детально описаний літературно-вокальний вечір, який відбувся в Олександрівську 5 березня. Його «родзинкою» став хор з місцевих ремісників під керівництвом Костянецького. На вечорі декламувалися вірші Т. Шевченка, виконувалися пісні на його слова, на сцені був вивішений портрет Кобзаря

пера місцевого художника Павлова. А наприкінці заходу місцевий поет Т. Поліщук прочитав власний вірш «На смерть Шевченка». Нижче повідомляється про подібний вечір, який відбувся в той же день у Єлисаветграді. У ньому взяли участь представники місцевої інтелігенції Карпенко-Карий, Марков, Диш, хор виконував пісні на вірші Т. Шевченка і були прочитані два реферати на основі матеріалів, зібраних у свій час М. Стороженком і М. Костомаровим. За даними замітки 18 березня вечір, присвячений Т. Шевченку також відбувся в Києві. Його розпочала яскравим виступом О. Косач, а в літературно-пісенній частині зокрема взяли участь хор під управлінням М. Лисенка, М. Старицька та М. Старицький. Новинкою стало виконання харківським бандуристом Гнатом Галайдою декількох дум та народних пісень. У замітці також подана інформація про комеморативні заходи на честь поета, які відбулися в столиці Російської імперії (Чествование памяти Т. Г. Шевченка, 1900a, с. 14-17).

Нарешті ще в одній публікації 1900 р. мова йде про вшанування Тараса Шевченка у Снятині 22 квітня, в Чернівцях 7 травня, в Бродях 9 травня, в Городенці 12 травня, а на території Російської імперії – в Чернігові, де була поставлена п'єса за твором Кобзаря «Назар Стодоля». Цікаво, що в цій замітці також повідомляється і про богослужіння, панахиду, народне віче та літературно-вокальний вечір в місті Шамокіні в штаті Пенсильванія, влаштований представниками української діаспори (Чествование памяти Т. Г. Шевченка, 1900c, с. 152).

Серед тематичних публікацій у часописі за 1901 р. своєрідною оцінкою комеморативного заходу відрізняється замітка Володимира Яблоновського. По-перше, автор дивується, чому анонсований спектакль у пам'ять про Тараса Шевченка в Херсоні відбувся 26 січня, а не в традиційні «шевченківські» дні. По-друге, за його словами, «до самого кінця спектаклю ніщо не нагадувало, що ти присутній на вшануванні національного поета: ні декорованого зеленню бюсту на виду в публіки, ні виконання творів поета, ні української музики – нічого...» Навіть у антракті лунали «польки, вальсики, попури з романсів». По-третє, негативно вразила автора замітки гра акторів, серед яких усі, окрім двох, «були не на своїх місцях». Окремим «апофеозом», на думку автора, стало оформлення сцени. До того ж під час спектаклю не було збору коштів для подальшого передання їх на важливі справи, оскільки «від людей повністю відданих власній наживі, смішно очікувати будь-яких ідейних прагнень, будь-якого служіння національним ідеям» (Яблоновский, 1901, с. 158-159). Матеріали цієї публікації красномовно підтверджують, що станом на початок ХХ ст. комеморативні практики, присвячені Т. Шевченку набули усталеності й загальноприйнятих ритуалів, відступи від яких досить жорстко не сприймалися представниками громадськості.

У детальному огляді «Киевской старины» під назвою «Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка у 40-у річницю його смерті» на підставі відомостей з публікацій губернських періодичних видань подана інформація про такі заходи в Києві, Катеринославі, Олександрівську, Полтаві, Херсоні, Симферополі, обох столицях Російської імперії, Відні, Львові, Тернополі, Чернівцях, Перемишлі та багатьох ін. українських містах і містечках. Зокрема, спираючись на більш ранню публікацію в газеті «Южный Край» (№15), редактор «Киевской старины» підкреслив, що в Олександрівську Катеринославської губернії 26 лютого в місцевому театрі відбувся тематичний літературно-вокальний вечір, під час якого були зібрані кошти для міської бібліотеки. У його межах І. Чижевським була викладена біографія Тараса Шевченка, місцевий поет А. Поліщук продекламував власний вірш, присвячений Кобзареві, а потім виступав хор під керівництвом М. С. Попова та декламувалися вірші Кобзаря (Чествование памяти Т. Г. Шевченка в 40-ю годовщину его смерти, 1901b, с. 20-21).

Посилаючись на матеріали газети «Приднепровский край» (№1120), у часописі також повідомляється, що 10 березня в Катеринославі літературно-музичною секцією було влаштовано вечір пам'яті Т. Шевченка. Спочатку хором та оркестром була виконана кантата М. Лисенка «Б'ють пороги» на слова поета. Потім виступали хор із членів секції та звичайних любителів співу, а також професійна співачка О. Муравйова, а в літературному відділенні декламувалися вірші Кобзаря та було прочитане повідомлення А. Лісовського про українські думи під акомпанемент бандуриста Г. Ходкевича, який спеціально прибув з Харкова. Окрім того, відома історикня Олександра Єфименко прочитала власну статтю, присвячену пам'яті Тараса Шевченка (Чествование памяти Т. Г. Шевченка в 40-ю годовщину его смерти, 1901b, с. 23).

У Києві під час вечора, влаштованого в купецькому зібранні 21 березня, величезний успіх мав хор під управлінням М. Лисенка, особливо виокремлені солістки Зотова і Єременко, які на вимогу глядачів двічі виконали дует «Пливе човен», а в літературній частині відзначилися М. Старицька та П. Багров, які мистецьки декламували вірші Т. Шевченка (Чествование памяти Т. Г. Шевченка в 40-ю годовщину его смерти, 1901b, с. 23). Натомість у Полтаві 11 березня в літературно-музичному вечорі взяли участь місцевий хор під управлінням П. Гордієвського і А. Маркевича, ряд відомих артистів, бандурист Г. Галайда. В публікації особливу увагу зосереджено на описі оформлення сцени, а також зазначено, що половину зборів від вечора було спрямовано на потреби благочинного Товариства з видання дешевих книг (Чествование памяти Т. Г. Шевченка в 40-ю годовщину его смерти, 1901b, с. 24-

25). В публікації стисло переповідається про подібні заходи у Симферополі, Херсоні, Львові та інших містах на західноукраїнських землях. Ці матеріали часопису загалом дозволяють констатувати, що вшанування пам'яті найбільш визначного українського поета в 1901 р. насправді набуло масового характеру.

Як свідчать матеріали ще однієї замітки, 17 березня 1901 р. в аудиторії народних читань в Катеринославі відбувся ще один вечір, присвячений Т. Шевченку. На ньому виступила О. Єфименко, яка, зокрема, наголосила, що поезія Шевченка – це «пробудження народної самосвідомості», а оскільки «народ пізнав себе, то він вже став на шлях власного відродження». На вечорі було виконано цикл народних дум бандуристом Г. Галайдою. Цікаво, що автор замітки дещо осудливо висловився щодо костюма і співу бандуриста. На його думку, «театральний козацький костюм» на ньому був недоцільний, та й співав він дещо «театрально». Натомість він виокремив декламування віршів Т. Шевченка актором Г. Краніцьким, а також спів О. Муравйової, зокрема виконання нею пісні «Садок вишневий коло хати». Також сподобалися автору номери хору під керівництвом С. О. Махнеля (Вечер в память Т. Г. Шевченка, 1901, с. 93-94).

В одній із публікацій за 1901 р. йдеться про панахиду, присвячену Тарасу Шевченку, яка відбулася 5 лютого в Софійському кафедральному соборі й була відправлена протоієреєм о. Олександром Браїловським. Згідно з повідомленням про цей захід, він відбувся у супроводі прекрасно організованого хору, в присутності величезної кількості людей (Панахида по Т. Г. Шевченку, 1901, с. 159).

У ряді публікацій йдеться про вшанування Т. Шевченка з нагоди 40-х роковин з його смерті на західноукраїнських землях. Зокрема 3 лютого 1901 р. Товариством руських ремісників «Зоря» був влаштований вечір, в якому взяли участь відомий артист Мишуга, військовий оркестр і хор членів товариства. 17 і 18 лютого відбулися вечори у Львівському реальному училищі, влаштовані учнями. А в с. Медика поблизу м. Підволочиська в будинку священника з ініціативи місцевої читальні хор виконував «Заповіт» та «Ще не вмерла Україна», декламувалися вірші Т. Шевченка (Чествование 40-й годовщины, 1901, с. 159-160).

В іншій книзі часопису повідомляється про вшанування пам'яті українського поета в Мілятині Старому Каменецького округу в Галичині, яке відбулося у stodолі Івана Війтовича за участю великого хору і в присутності близько 1000 глядачів. Подібні заходи відбулися в Миколаєві поблизу Львова 14 травня, в Стриганнях 13 травня, в Коломиї 17 травня, в Новосілці Костковій у stodолі місцевого священника 6 травня, а також у заданому вище Шамокіні в Америці (Чествование памяти Т. Г. Шевченка, 1901a, с. 163-164). Ця інформація

досить змістовна з огляду на неухильне географічне розширення «шевченківських» днів, поширення комеморативних практик навіть на невеликі населені пункти.

Змістовний огляд публікацій у періодиці, присвячених Т. Шевченку, був уміщений у книзі 4 часопису за 1902 р. Зокрема тут звернено увагу на публікацію в катеринославській газеті «Приднепровский край» від 26 лютого статті «Пам'яті Т. Г. Шевченка», автор якої М. Славінський вказав на на-род-ний характер творчості поета, а також на головні риси української літе-ра-ту-ри як «селянської літератури у найбільш широкому і світлому значенні цього слова» (Сорок первая годовщина, 1902, с. 27-28).

Редактор «Киевской старины» В. Науменко у цій замітці також звернув увагу на публікації в харківській газеті «Южный край» від 26 лютого того ж року, де було вміщено вірш В. Іванова «Пам'яті Т. Г. Шевченка», а також стаття М. Сумцова «Вірш Т. Г. Шевченка «Сонце заходить» у побутовій та літературній ситуації». В «Южном обозрении» була опублікована замітка А. Каневського про Т. Шевченка, а також заклик сприяти коштами діяльності товариства його імені, що мало на меті допомагати українським студентам, які навчаються у столиці. Між іншим, автор огляду також констатував, що із «столичних газет» лише «СПб Ведомости» (№55) принагідно долучилися до вшанування пам'яті Т. Шевченка й опублікували статтю А. Л-цого «Т. Г. Шевченко», в якій мова йшла про основні мотиви його поезії та про її вплив на пізніших українських письменників. У цьому ж номері було вміщено фельетон п. Кулябки «Пам'яті апостола правди» (Сорок первая годовщина, 1902, с. 28).

Ще в одній замітці редактор часопису звернув увагу на публікацію в газеті «Вестник Юга» (1902 р., №28), в якій було опубліковане повідомлення про вечір пам'яті Т. Г. Шевченка в Катеринославі, проведений 10 березня того року. За його словами, «успіх перевершив усі найбільш сміливі очікування». На ньому було виконано декілька музичних номерів («І тут, і всюди», «Са-док вишневий», «І широку долину», «Пісня Левка» з опери «Утоплена»). Також чудово декламувалися вірші Кобзаря, а родзинкою вечора став хор лю-би-телів співу. Окрема увага автора присвячена антуражу сцени: за його сло-ва-ми, прекрасний бюст Т. Шевченка, подарований літературно-музичній секції меценатом, фактично «тонув у зелені, розташований умілою рукою» (Вечер Т. Г. Шевченка, 1902, с. 30-31).

Наступна публікація може слугувати яскравим підтвердженням наявності виразних українофільських настроїв у Криму на початку ХХ ст. У замітці підкреслено, що 4 лютого 1902 р. в севастопольському міському зібранні відбувся літературний вечір пам'яті українського поета,

на якому була присутня значна кількість глядачів. На ньому актором Є. Тиртовим був прочитаний нарис О. Єфименко «Пам'яті Тараса Григоровича Шевченка», виставлена картина місцевого художника Протопопова на тему «Садок вишневий коло хати», відомий бандурист Г. Галайда виконав думи й народні пісні, а любительський народний хор виконав пісню «Закувала та сива зозуленька». Пізніше харківські музиканти зіграли твори М. Лисенка, зокрема його відому «Другу українську рапсодію». Згідно з твердженням автора замітки, апофеозом вечора стала остання сцена, в якій актор, загримований під Т. Шевченка, постав на сцені у супроводі окремих персонажів його творів (Чествование памяти Шевченка в Севастополе, 1902, с. 178-181).

Ряд публікацій комеморативного змісту були вміщені в «Киевской старине» протягом 1903 р. В одній з них В. Василенком описаний «Шевченківський» вечір у Полтаві 8 лютого в приміщенні просвітницької споруди ім. М. Гоголя. На вечері виступав хор і оркестр товариства артистів під управлінням Д. Гайдамаки. Автор повідомив, що на заході було близько 1000 глядачів. Він із захватом описав сцену, стисло переказав зміст трьох відділень концерту, зокрема виконання музичних творів на вірші поета, декламування його віршів, виконання другого акту «Назара Стодоли». Серед солістів власною майстерністю, на його думку, вирізнялися Дьяков і Ходкевич. Однак, згідно з ним, псувало загальне враження невідповідне вбрання хористок, особливо їх головні убори, а також дещо «перестаралися» танцюристи, виконуючи трюкові елементи у класичних народних танцях, чим «передали куті меду» (Василенко, 1903, с. 153-156).

В іншій замітці за цей рік йдеться про відбування панахид на ознаменування 42-ї річниці смерті поета в Чернігові та Санкт-Петербурзі 26 лютого, а в Києві в Софійському кафедральному соборі 3 березня (за старим стилем) (В 42-ую годовщину, 1903, с. 40). Дві замітки з однаковими назвами цього ж року повідомляють про літературно-музичні вечори, на яких вшановували Т. Шевченка. В одній із них йдеться про такий захід у Києві в Народній аудиторії 27 лютого та в Петербурзі 26 лютого в театрі і 16 березня – в аудиторії народних читань (Литературно-музыкальные вечера, 1903а, с. 40). В іншій такій публікації редакція часопису інформує про подібні вечори у Ставрополі та в Чернігові. Щодо останнього заходу зокрема підкреслено, що чернігівці нарешті дочекалися віншування пам'яті «великого Тараса» після декількох марних спроб (адже місцева адміністрація не дозволяла проведення таких вечорів) 3 травня 1903 р. Ініціатива належала місцевому музично-драматичному гуртку. В замітці детально описане оформлення сцени, натомість подробиці про сам концерт відсутні (Литературно-музыкальные вечера, 1903b, с. 174-175).

Стислий бібліографічний огляд тематичних публікацій у регіональній періодиці в 1905 р., присвячених вшануванню Тараса Шевченка, можна знайти в окремій замітці «Киевской старины». У ній зокрема згадується праця Б. Грінченка «Пам'яті Тараса Шевченка», опублікована в «Полтавщині», виокремлюється одна з публікацій у газеті «Приднепровский край» про знайдення Дмитром Яворницьким нових матеріалів до біографії Тараса Шевченка, а також стаття А. Лотоцького в тій же «Полтавщині» під назвою «Суспільні ідеали поезії Т. Г. Шевченка». До речі, останній автор підкреслив, що з політичної точки зору ці ідеали у поета були «панславистично-федеративними», а з суспільної – «широко-демократичними». До того ж в основі світобачення Тараса Шевченка, згідно з автором цієї статті, були гуманність, терпимість і любов до народу (По поводу 44-й годовщины, 1905, с. 263-264).

Під час проведення вечора пам'яті Т. Шевченка в березні 1905 р. у Києві вперше після тривалої перерви була виголошена промова українською мовою (Стешенком) про значення діяльності поета для наступних поколінь. Присутні на вечорі підписали складену ще 26 лютого «Записку про потреби української школи», однак, як підкреслено в замітці, зрештою в це питання втрутилася поліція, яка оголосила акцію незаконною й відібрала частину ухваленого тексту записки. Окрім того, в замітці перелічено ряд нових тематичних публікацій присвячених пам'яті Тараса Шевченка, вміщених у різних періодичних виданнях Російської та Австро-Угорської імперій (Вечер в память Шевченка в Киеве, 1905а, с. 71).

Ще одна публікація повідомляє про літературно-музичний вечір, присвячений Тарасу Шевченку, проведений у Катеринославі 4 квітня 1905 р. Він відбувся в комерційному училищі в межах урочистого засідання Катеринославської губернської вченої архівної комісії. Відкрив його А. Синявський промовою про Т. Шевченка та його творчість. Потім було проголошено декілька наукових доповідей: В. Пічети «Шевченко та кріпосний устрій російського життя»; М. Бикова «Доля і воля в творах Шевченка»; В. Харцієва «Південноруська могила в поезії Шевченка» та В. Біднова «Шевченко в пам'яті українського народу». На думку автора замітки, передрукованої з катеринославської газети «Придніпровський край», своєрідним рефреном вечора став фрагмент доповіді В. Пічети: «День 26 лютого стане національним святом. Розвиток свободи духу у вільного народу – ось наша програма, і ця діяльність стане «нерукотворним» пам'ятником незабутньому поету нашої свободи». Вечір закінчився музичним відділенням, подробиці про хід якого в «Киевской старине» не повідомляються (Вечер в память Шевченка, 1905b, с. 173-174).

Загалом проаналізовані вище публікації часопису чітко й послідовно демонструють усталеність

комеморативних практик, присвячених Тарасу Шевченку, які були напрацьовані на українських землях не владними структурами двох імперій, а широкими колами громадськості станом на початок ХХ ст.

У ряді публікацій «Киевской старины» йдеться про збір коштів на створення проєктів й установаження пам'ятників Кобзареві, що теж може позиціонуватися як один із способів створення комеморативних ритуалів на українських землях. Найперше повідомлення щодо цього аспекту можна знайти ще в книзі 1 часопису за 1883 р. У ній підкреслено, що в грудні 1882 р. на засіданні Полтавського губернського земського зібрання розглядалося питання про стан могили Тараса Шевченка і необхідність її впорядкування. Після дискусій щодо надання асигнувань на цей захід зрештою більшість голосів зібрання прийшло до висновку, що, оскільки йдеться про «людину, яка разом з Гоголем, позначає дві вищі точки прояву генія свого племені», в моральному сенсі є «джерело величної духовної краси», про людину, вагомий вплив якої «не вичерпається допоки не буде на землі дві людини, які розуміють українське слово», було вирішено, по-перше, асигнувати 500 рублів із земських коштів на впорядкування могили Т. Шевченка, доручивши золотонішській земській управі опікуватися цим питанням; по-друге, попросити дозволу відкрити в Полтавській губернії підписку на спорудження пам'ятника поету (Г-ко, 1883, с. 219-220). Однак, як довели наступні події, бюрократична система Російської імперії на тривалий час «спустила на гальмах» цю ініціативу Полтавської земської управи.

До кінця 1890-х рр. на сторінках «Киевской старины» більше не трапляється заміток щодо спорудження пам'ятника Т. Шевченку. Однак, розпочинаючи з 1898 р., цей захід комеморативної практики постійно присутній у часописі. У лютому номері за цей рік з посиланням на «Санкт-Петербургские ведомости» редакція звертає увагу на ініціативу М. І. Корніловича щодо встановлення пам'ятника визначному поету, пропонуючи взяти приклад з поляків, які звели монумент А. Міцкевичу, а також оголошення підписки на збір коштів для цього (О памятнике Шевченку, 1898, с. 41-42).

Як свідчать матеріали «Киевской старины», ініціативи щодо спорудження пам'ятника Т. Шевченку наприкінці ХІХ ст. неодноразово висувалися й на території Галичини. Зокрема у книзі 1 за 1899 р. було вміщене повідомлення про те, що громадянин Львова Михайло Маковей-Макович висловив намір спорудити на власні кошти пам'ятник Шевченкові у львівському міському парку (Памятник Т. Г. Шевченку, 1899, с. 24). Того ж року в місті Стрий товариством «Міщанська бесіда» був улаштований вечір вшанування Т. Шевченка, на якому були зібрані кошти на пам'ятник поету. Причому в редакційній

примітці з певною заздрістю було наголошено, що в Галичині такі заходи реалізуються значно швидше, ніж у Наддніпрянщині (Памятник Т. Шевченку в Стрые, 1899, с. 12). В одній із наступних книг часопису зазначено, що у Львові станом на початок 1900 р. зібрано 550 злотих рейнських (або 440 рублів) на пам'ятник Кобзареві, а також була вказана адреса, на яку всі бажаючі могли подавати власні пожертви (Пожертвование на памятник, 1900, с. 79).

У січневій книзі 1901 р. повідомлялося про ініціативу «Союзу взаємодопомоги російським письменникам» у Петербурзі щодо оголошення всеросійської підписки на пам'ятник Т. Шевченку, який слід спорудити на березі Дніпра в Києві (Памятник Т. Г. Шевченку, 1901, с. 14). Однак вже за три місяці в «Киевской старине» повідомлялось, що міністерство внутрішніх справ Російської імперії відхилило це прохання (Отказ в постановке памятника, 1901, с. 27).

Редакція часопису з посиланням на регіональну газету «Буковина» також умістила фрагмент з відозви товариства чернівецьких студентів «Січ» про оголошення збору коштів на пам'ятник Т. Шевченку в Чернівцях, який мав бути встановлений до 1914 р. (Проект памятника Шевченку в Черновцах, 1904, с. 122).

У тому ж році редакція вмістила фрагмент, запозичений з публікації в «Киевской газете» від 26 лютого, з пропозицією перевидання повного зібрання творів Т. Шевченка, а також спорудження йому пам'ятника. Замітка закінчувалася риторичним, але досить наболілим питанням до громадськості: «Чи довго ще лише один чорний, понурий хрест на могилі поблизу Канева, на землях усієї величної, рідної поету України буде нагадувати про Шевченка?» (К вопросу о памятнике, 1904, с. 25). В одній із наступних книг «Киевской старины» міститься інформація про те, що в Золотоношському повітовому зібранні у вересні 1904 р. обговорювалася доповідь управи щодо спорудження пам'ятника Т. Шевченку і зрештою однотайно були прийняті три пропозиції: 1) створити для цього спеціальний фонд зі щорічним асигнуванням до нього 100 рублів; 2) отримати дозвіл на загальну підписку для збору коштів з усіх бажаючих; 3) обрати комісію для розробки проєкта та спорудження пам'ятника. Очолити комісію мав голова управи С. Лукашевич, окрім якого до її складу повинні були увійти відомі вчені І. Лучицький та В. Науменко (Ходатайство о постановке, 1904, с. 22-24).

У двох тематичних публікаціях на сторінках «Киевской старины» за 1905 р. йдеться про чергові кроки, здійснювані вже громадськістю Києва на шляху до отримання дозволу на спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку в місті. Зокрема в одній з них йдеться про те, що 32 гласних Київської міської думи подали до уряду заяву на спорудження пам'ятника, а в іншій вказувалося на підтримку

ще однієї ініціативи Золотоношського земства про розширення підписки на цю акцію на всю Російську імперію (К сооружению памятника, 1905a, с. 258-260; К сооружению памятника, 1905b, с. 28-29). У перших двох книгах за 1906 р. редакція «Киевской старины» у невеличких замітках українською мовою подала інформацію про збір коштів на пам'ятник на Чернігівщині та в Прилуцькому повіті (Гроші на памятник, 1906a, с. 19; Гроші на памятник, 1906b, с. 32). У наступній здвоєній книзі за цей же рік повідомляється, що міністерство внутрішніх справ нарешті надало дозвіл на поширення підписки на збір коштів для цієї мети на всю імперію, а також зазначається, що ці гроші усім бажаючим можна надсилати зокрема й до редакції часопису. В додатку до замітки вміщено лист від відомого композитора М. Лисенка з повідомленням про асигнування ним на цю потребу 452 рублів з прибутку від концерту (Памятник Т. Г. Шевченку, 1906, с. 77-78). Однак напевно усі зусилля громадськості не були достатньо консолідованими. До того ж визначальний вплив мала надзвичайна бюрократизація питання щодо спорудження пам'ятників прогресивним діячам культури в Російській імперії, а також досить жорстка протидія цим акціям та ініціативам громадськості з боку офіційної влади. Подальша історія довела, що жодного пам'ятника Т. Шевченку ні до 1911 р., ні до 1914 р. в найбільших містах України у складі обох імперій так і не було встановлено. Скажімо, в Києві найперше гіпсове погруддя Тараса Шевченку установили в 1919 р. більшовики, а перший справжній монумент відкрили лише 6 березня 1939 р. Натомість перший скульптурний пам'ятник поетові на території Галичини з'явився у вересні 1913 р. Він був встановлений у містечку Винники поблизу Львова за проєктом відомого українського архітектора Олександра Лушпинського.

Дотичним до проаналізованого вище методу комеморативної практики, присвяченої Тарасу Шевченку, є зміст ще однієї публікації в «Киевской старине». Редактор часопису в ній повідомив детальну інформацію про ремонтні роботи щодо впорядкування могили Кобзаря під Каневом, здійснені протягом 1903–1906 рр., а також озвучив нагальні потреби в коштах на подальші зусилля щодо переобладнання місця поховання поета. Зі змісту публікації зокрема можна з'ясувати, що ділянка землі, на якій знаходилася могила, в той час перебувала в особистій власності Володимира Науменка, і саме він був головним розпорядником щодо її впорядкування й реконструкції. Матеріали замітки містять своєрідний деталізований звіт перед громадськістю щодо проведених робіт на території, прилеглій до місця поховання (Науменко, 1906, с. 17-20).

Як свідчать матеріали часопису «Киевская старина», увічнення пам'яті Тараса Шевченка на рубежі XIX–XX ст. також практикувалося і у вигляді

висунення й розгляду ініціатив щодо перейменування вулиць на його честь. Наприклад у Чернігові це питання розглядалося міською думою в 1899 р. Слід зазначити, що зрештою було прийняте компромісне й певним чином угодове рішення: частину вулиці було названо прізвищем Шевченка, натомість інша її частина отримала назву на честь О. Пушкіна (Шевченковская улица в Чернигове, 1899, с. 114).

Варто звернути увагу на ще одну замітку часописі, в якій повідомляється, що НТШ у Львові виходило з ініціативою до міського магістрату щодо перейменування площі, прилеглої в нагірній частині до вул. Чарнецького іменем Шевченка (Площадь имени Т. Шевченка, 1899, с. 150). Однак в одній із книг за наступний рік повідомляється, що Львівський магістрат відмовив цьому проханню і заборонив встановлювати пам'ятник поетові через те, що вже «назвав його ім'ям вулицю між вул. Зеленою і вул. Кохановського» (Львовский магистрат, 1900, с. 155).

Ще одна із заміток містить інформацію про те, що іменем Тараса Шевченка було названо народний університет, заснований у Львові 1899 р. як суто просвітницька інституція, орієнтована на роботу в селі, (Украинско-русский университет имени Шевченка, 1899, с. 134). Таким чином методи і способи комеморації Тараса Шевченка, зафіксовані в «Киевской старине» насправді були досить різноманітними й варіативними.

Висновки.

Часопис «Киевская старина» став одним із тих періодичних видань, які першими надали власні шпальти для започаткування своєрідного наративного меморіалу пам'яті визначного українського поета, письменника і художника Тараса Григоровича Шевченка. Звертає увагу на себе те, що протягом 1880-х рр. у ньому переважно публікувалися віршовані й прозові твори Кобзаря, фотокопії його картин, малюнків та офортів (частіше в супроводі невеликих за обсягом заміток, присвячених історії їх появи та особливостям їх семантичного наповнення), а також матеріали листування поета з різними його респондентами, спогади сучасників про величного земляка тощо.

Дещо пізніше окрему, практично постійно діючу рубрику в часописі склали публікації матеріалів до біографії Т. Шевченка, а також статті, присвячені аналізу його багатогранної й різноманітної творчої

спадщини. Значна частина таких публікацій у часописі вміщувалися задля ознаменування річниць з дня народження й смерті Визначного Українця. Оскільки ці дати практично збігалися хронологічно, то переважна більшість біографічних матеріалів та наукових розвідок про Т. Г. Шевченка вміщувалися у книгах 2, 3 і 4 «Киевской старины» за відповідні роки.

Загалом у «Киевской старине» чітко відбилися всі основні комеморативні практики, присвячені Тарасу Шевченку, які мали місце на українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст. До них відносяться збирання й популяризація в друкованому вигляді народних переказів і легенд про поета, вшанування пам'яті Тараса Шевченка в різних частинах України у вигляді поминальних панахид, творчих літературно-мистецьких вечорів, концертів, різних заходів з популяризації його творів, а також висунення ініціатив щодо спорудження пам'ятника поету, організація збору коштів для цього та інформування широких кіл громадськості про стан справ щодо реалізації цих ідей і проєктів. При цьому матеріали часопису дозволяють констатувати, що на початок XX ст. остаточно уклався своєрідний комеморативний ритуал, який практично не відрізнявся порядком і змістом заходів у його межах для різних регіонів України.

Редакція «Киевской старины» доклала чимало зусиль до запровадження й популяризації відповідних комеморативних практик, які переважно були винятково ініціативою інтелігенції й широких кіл громадськості на місцях. Ці акції стали проявом громадсько-політичного руху доби Українського Національного Відродження. Натомість урядові структури і Російської, й Австро-Угорської імперій, як це фіксують матеріали часопису, практично зовсім не долучалися до акцій вшанування пам'яті визначного українського поета і навіть чинили всілякі бюрократичні й суто політичні перешкоди на шляху втілення цих заходів на практиці. «Киевская старина» містить переконливі докази на користь того, що головним ініціатором публікації на сторінках часопису матеріалів, присвячених вшануванню Т. Шевченка, був його тодішній редактор – український громадський діяч, педагог-філолог і журналіст Володимир Павлович Науменко. Це підтверджують його примітки й коментарі до багатьох проаналізованих вище публікацій на сторінках часопису.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Беляшевский, Н. (1894). Рассказы крестьян с. Пекарей о Т. Г. Шевченко. *Киевская старина*, № 2, 165-181.
- Білик, П. (1939). Вшанування народом пам'яті Т. Г. Шевченка за царизму. *Пам'яті Т. Г. Шевченка: збірник статей до 125-ліття з дня народження. 1814–1939*, (с. 159-174). Київ.
- В 42-ую годовщину смерти Т. Г. Шевченка. (1903). *Киевская старина*, 4(2), 40.
- Василенко, Н. (2008). Літопис літературно-мистецьких подій та свят пам'яті Тараса Шевченка у Катеринославі. *За матеріалами книжкових та періодичних видань 1880–1910-х рр. Шевченкіана Придніпров'я. Статті, нариси, поезія, проза, есеї, інтерв'ю*. Леся Степовичка (Упоряд.), Микола Чабан (Упоряд.). Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.
- Василенко, В. (1903). «Шевченковский» вечер в Полтаве. *Киевская старина*, 3(2), 153-156.

- Васильев, М. К. (1900). Т. Шевченко в легенде. *Киевская старина*, 6(2), 141-143.
- Вечер в память Т. Г. Шевченка. (1895). *Киевская старина*, 6(2), 119-120.
- Вечер в память Т. Г. Шевченка. (1901). *Киевская старина*, 5(2), 93-94.
- Вечер в память Шевченка в Киеве. (1905a). *Киевская старина*, 4(2), 71.
- Вечер в память Шевченка. (1905b). *Киевская старина*, 5(2), 173-174.
- Вечер Т. Г. Шевченка в Екатеринославе. (1902). *Киевская старина*, 4(2), 30-31.
- Вошевська, Н. Г., Мусіна, З. Х., Приліпко, Т. А., Стегній, Д. Г., Таранюк-Русанівський, К. Г., Литвин О. В. (Упорядники), Боряк, Г. В. (Ред.), Реєнт, О. П., Колесник, І. І., Шандра В. С., & Скорохватова, А. В. (2016). *Історична Шевченкіана*. (Бібліографічний покажчик). Київ: Ін-т історії України НАНУ; Нац. іст. б-ка України.
- Габор, В. (2012). Шевченкіана на сторінках львівської газети «Основа» (1870–1872). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 2(20), 326-336.
- Г-ко, В. [Горленко, В.]. (1883) Эпизод о памятнике Шевченку и его могиле в Полтавском земском собрании 1882 года. *Киевская старина*, 1, 218-220.
- Гроші на пам'ятник Шевченкові. (1906a). *Киевская старина*, 1(2), 19.
- Гроші на пам'ятник Шевченкові. (1906b). *Киевская старина*, 2(2), 32.
- К вопросу о памятнике Т. Г. Шевченку. (1904). *Киевская старина*, 4(2), 25.
- К сооружению памятника Т. Г. Шевченку в Киеве (1905a). *Киевская старина*, 6(2), 258-260.
- К сооружению памятника Т. Г. Шевченку. (1905b). *Киевская старина*, 10(2), 28-29.
- Каминский, Ф. (1885). Еще щепотка на могилу Шевченка. *Киевская старина*, 3, 519-530.
- Концерт львовских ремесленников в память Т. Г. Шевченка. (1900). *Киевская старина*, 3(2), 154-155.
- Литературно-музыкальные вечера в память Т. Г. Шевченка. (1903a). *Киевская старина*, 4(2), 40.
- Литературно-музыкальные вечера в память Т. Г. Шевченка. (1903b). *Киевская старина*, 6(2), 174-175.
- Львовский магистрат в память Шевченка. (1900). *Киевская старина*, 3(2), 155.
- Мельниченко, В. М. (2005). Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на початку XX ст.: (за матеріалами журналу «Рідний край» (1906–1911)). *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*, 66, 83-88.
- Мельниченко, В. М., & Дулгерова, О. М. (2005). Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка селянами України на початку XX ст. (за матеріалами української преси). *Український селянин*, 9, 54-57.
- Народный праздник во Льове в честь Т. Шевченка. (1899). *Киевская старина*, 7(2), 12-13.
- Науменко, В. (1906). Приведение в порядок могилы Т. Г. Шевченка. *Киевская старина*, 9(2), 17-20.
- О памятнике Шевченку. (1898). *Киевская старина*, 2(2), 41-42.
- Отказ в постановке памятника Т. Г. Шевченку (1901). *Киевская старина*, 4(2), 27.
- Палієнко, М. (2006). «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.). Київ: Темпора.
- Памятник Т. Г. Шевченку и подписка на него. (1906). *Киевская старина*, 3/4(2), 77-78.
- Памятник Т. Г. Шевченку. (1899). *Киевская старина*, 1(2), 24.
- Памятник Т. Г. Шевченку. (1901). *Киевская старина*, 1(2), 14.
- Памятник Т. Шевченку в Стрые. (1899). *Киевская старина*, 7(2), 12.
- Панахида по Т. Г. Шевченку в Киеве. (1901). *Киевская старина*, 3(2), 87-90.
- Площадь имени Т. Шевченка во Львове. (1899). *Киевская старина*, 3(2), 159.
- По поводу 44-й годовщины смерти Шевченка. (1905). *Киевская старина*, 3, 263-264.
- Пожертвование на памятник Шевченка во Львове. (1900). *Киевская старина*, 2(2), 79.
- Поминки Т. Г. Шевченка. (1899). *Киевская старина*, 4(2), 17-19.
- Проект памятника Шевченку в Черновцах. (1904). *Киевская старина*, 3(2), 122.
- Розумний, О. М. (2013). Комеморативні практики, присвячені Т. Г. Шевченку, та їх роль у формуванні національної свідомості українців (друга половина XIX – початку XX століття). *Національна та історична пам'ять: збірник наукових праць*, 8, 225-232.
- Світленко, С. (2023a). Вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Придніпров'ї в 1885–1914 роках. *Грані*, 26(2), 90-105.
- Світленко, С. (2023b). Шевченківські роковини і українські громадські осередки та організації в Одесі останньої чверті XIX–початку XX ст. *Чорноморська минулишина: записки Відділу історії козацтва на півдні України: збірник наукових праць*, 18, 117-138.
- Смоктий, А. (1882). Взгляд народа на Шевченка. *Киевская старина*, 1, 371-373.
- Сорок первая годовщина смерти Т. Г. Шевченко в южнорусской печати. (1902). *Киевская старина*, 4(2), 27-30.
- Старовойтенко, І. (2015). Матеріали української газети «Рада» про пам'ятні Шевченківські заходи 1907 – 1908 рр.: їхні особливості, зміст, географія та національне значення. *Київська археографічна комісія в історії українського національного відродження: збірник наукових праць*, (с. 233-258). Київ.
- Украинско-русский народный Университет имени Шевченка. (1899). *Киевская старина*, 12(2), 134.
- Ходатайство о постановке памятника Т. Г. Шевченку в Киеве. (1904). *Киевская старина*, 10(2), 22-24.
- Чествование 40-й годовщины смерти Т. Г. Шевченка в Галичине. (1901). *Киевская старина*, 3(2), 159-160.
- Чествование памяти Т. Г. Шевченка. (1900a). *Киевская старина*, 4(2), 14-17.
- Чествование памяти Т. Г. Шевченка. (1900b). *Киевская старина*, 5(2), 87-90.
- Чествование памяти Т. Г. Шевченка. (1900c). *Киевская старина*, 6(2), 152.
- Чествование памяти Т. Г. Шевченка. (1901a). *Киевская старина*, 6(2), 163-164.
- Чествование памяти Т. Г. Шевченко в 40-ю годовщину его смерти. (1901b). *Киевская старина*, 4(2), 20-27.

- Чествование памяти Шевченко в Севастополе. (1902). *Киевская старина*, 3(2), 178-181.
- Шевченко в народных рассказах. (1896). *Киевская старина*, 2(2), 51-52.
- Шевченковская улица в Чернигове. (1899). *Киевская старина*, 9(2), 114.
- Яблоновский, В. (1901). Юбилейный спектакль в Херсоне в память сороковой годовщины со дня кончины Тараса Григоровича Шевченка. *Киевская старина*, 3(2), 158-159.

REFERENCES

- About the monument to Shevchenko. (1898). *Kievskaya starina*, 2, 41-42.
- Belyashevsky, N. (1894). Stories of peasants Pekarei about T. G. Shevchenko. *Kievskaya starina*, 2, 165-181.
- Bilyk, P. (1939). Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko by the people during tsarism. In *memory of T. G. Shevchenko: a coll. of articles for the 125th anniversary of his birth. 1814-1939*, (p. 159-174). Kyiv.
- Commemoration of Shevchenko in Sevastopol. (1902). *Kievskaya starina*, 3, 178-181.
- Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko on the 40th anniversary of his death. (1901). *Kievskaya starina*, 4, 20-27.
- Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko. (1900). *Kievskaya starina*, 4, 14-17.
- Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko. (1900). *Kievskaya starina*, 5, 87-90.
- Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko. (1900). *Kievskaya starina*, 6, 152.
- Commemoration of the memory of T. G. Shevchenko. (1901). *Kievskaya starina*, 6, 163-164.
- Commemoration the 40th anniversary of the death of T. G. Shevchenko in Galicia. (1901). *Kievskaya starina*, 3, 159-160.
- Concert of Lviv artisans in memory of T. G. Shevchenko. (1900). *Kievskaya starina*, 3, 154-155.
- Donation for the Shevchenko monument in Lvov. (1900). *Kievskaya starina*, 2, 79.
- Evening in memory of Shevchenko in Kiev. (1905). *Kievskaya starina*, 4, 71.
- Evening in memory of Shevchenko. (1905). *Kievskaya starina*, 5, 173-174.
- Evening in memory of T. G. Shevchenko. (1895). *Kievskaya starina*, 6, 119-120.
- Evening in memory of T. G. Shevchenko. (1901). *Kievskaya starina*, 5, 93-94.
- Evening of T. G. Shevchenko in Ekaterinoslav. (1902). *Kievskaya starina*, 4, 30-31.
- Funeral of T. G. Shevchenko. (1899). *Kievskaya starina*, 4, 17-19.
- Gabor V. (2012). Shevchenkiana on the pages of the Lviv newspaper «Osнова» (1870-1872). *Coll. Proceedings of the Research Institute of Press Studies*, 2(20), 326-336.
- G-ko V. [Gorlenko, V.]. (1883). Episode about the monument to Shevchenko and his grave in the Poltava Zemstvo Assembly in 1882. *Kievskaya starina*, 1, 218-220.
- Kaminsky F. (1885). Another pinch for Shevchenko's grave. *Kievskaya starina*, 3, 519-530.
- Literary and musical evenings in memory of T. G. Shevchenko. (1903). *Kievskaya starina*, 4, 40.
- Literary and musical evenings in memory of T. G. Shevchenko. (1903). *Kievskaya starina*, 6, 174-175.
- Lvov Magistrate in memory of Shevchenko. (1900). *Kievskaya starina*, № 3, 155.
- Melnychenko, V. M. (2005). Commemoration of T. G. Shevchenko at the beginning of the 20th century: (based on the materials of the journal «Native Land» (1906-1911). *Herald of Cherkasy University. Series: History of Science*, 66, 83-88.
- Melnychenko, V. M., & Dulgerova O. M. (2005). Commemoration of T. G. Shevchenko by Ukrainian peasants at the beginning of the 20th century (according to the materials of the Ukrainian press). *Ukrainian Peasant*, 9, 54-57.
- Money for the monument to Shevchenko. (1906). *Kievskaya starina*, 1, 19.
- Money for the monument to Shevchenko. (1906). *Kievskaya starina*, 2, 32.
- Monument to T. G. Shevchenko and subscription to it. (1906). *Kievskaya starina*, 3/4, 77-78.
- Monument to T. G. Shevchenko to Stryi. (1899). *Kievskaya starina*, 7, 12.
- Monument to T. G. Shevchenko. (1899). *Kievskaya starina*, 1, 24.
- Monument to T. G. Shevchenko. (1901). *Kievskaya starina*, 1, 14.
- National holiday in Lviv in honor of T. Shevchenko. (1899). *Kievskaya starina*, 7, 12-13.
- Naumenko, V. (1906). Putting in order the grave of T. G. Shevchenko. *Kievskaya starina*, 9, 17-20.
- On the 42nd anniversary of the death of T. G. Shevchenko. (1903). *Kievskaya starina*, 4, 40.
- On the issue of the monument to T. G. Shevchenko. (1904). *Kievskaya starina*, 4, 25.
- On the occasion of the 44th anniversary of Shevchenko's death. (1905). *Kievskaya starina*, 3, 263-264.
- Palienko, M. (2006). «Kiyvskaya starina» in the public and scientific life of Ukraine (late 19th – early 20th centuries). Kyiv: Tempora.
- Panakhida for T. G. Shevchenko in Kiev. (1901). *Kievskaya starina*, 3, 87-90.
- Petition to erect a monument to T. G. Shevchenko in Kiev. (1904). *Kievskaya starina*, 10, 22-24.
- Project of the monument to Shevchenko in Chernovtsi. (1904). *Kievskaya starina*, 3, 122.
- Refusal to erect a monument to T. G. Shevchenko. (1901). *Kievskaya starina*, 4, 27.
- Rozumny, O. M. (2013). Commemorative practices dedicated to T. G. Shevchenko and their role in the formation of national consciousness of Ukrainians (second half of the 19th-early 20th centuries). *National and historical memory: coll. of science works*, 8, 225-232.
- Shevchenko in folk stories. (1896). *Kievskaya starina*, 2, 51-52.
- Shevchenko Street in Chernihov. (1899). *Kievskaya starina*, 9, 114.
- Shevchenko Ukrainian-Russian National University. (1899). *Kievskaya starina*, 12, 134.

- Smokty, A. (1882). People's view of Shevchenko. *Kievskaya starina*, 1, 371-373.
- Square named after T. Shevchenko in Lvov. (1899). *Kievskaya starina*, 3, 159.
- Starovoitenko, I. (2015). Materials of the Ukrainian newspaper «Rada» about the commemorative Shevchenko events of 1907-1908: their features, content, geography and national significance. *Kyiv Archeographic Commission in the History of Ukrainian National Revival: coll. of science works*, (p. 233-258). Kyiv.
- Svitlenko, S. (2023). Commemoration of Taras Shevchenko in the Dnieper Region in 1885–1914 Years. *Grani*, 26(2), 90-105.
- Svitlenko, S. (2023). Shevchenko anniversary's and Ukrainian public centers and organizations in Odesa in the last quarter of the 19th–early 20th centuries. *The Black Sea past: notes of the Department of the history of Cossacks in the south of Ukraine: coll. of science works*, 18, 117-138.
- The forty-first anniversary of the death of T. G. Shevchenko in the South Russian press. (1902). *Kievskaya starina*, 4, 27-30.
- Towards the construction of the monument to T. G. Shevchenko in Kiev. (1905). *Kievskaya starina*, 6, 258-260.
- Towards the construction of the monument to T. G. Shevchenko. (1905). *Kievskaya starina*, 10, 28-29.
- Vasilenko, V. (1903). «Shevchenko» evening in Poltava. *Kievskaya starina*, 3, 153-156.
- Vasiliev, M. K. (1900). T. Shevchenko in the legend. *Kievskaya starina*, 6, 141-143.
- Vasylenko, N. (2008). Annals of literary and artistic events and holidays in memory of Taras Shevchenko in Katerynoslav. *Based on the materials of books and periodicals of the 1880s – 1910s of Shevchenkian Prydniprovyia. Articles, essays, poetry, prose, essays, interviews*. Lesya Stepovychka, Mykola Chaban (Eds). Dnipropetrovsk: ART-PRESS.
- Voshchevska, N. G., Musina, Z. Kh., Prilipko, T. A., Stegnii, D. G., Taraniuk-Rusanivskyi, K. G., Lytvyn O. V. (Editors), Boryak, H. V. (Ed.), Reent, O. P., Kolesnyk, I. I., Shandra V. S., & Skorokhvatoa, A. V. (2016). *Historical Shevchenkiana*. (Bibliographic index). Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences; National history b-ka of Ukraine.
- Yablonovsky, V. (1901). Jubilee performance in Kherson in memory of the fortieth anniversary of T. G. Shevchenko's death. *Kievskaya starina*, 3, 158-159.